

การพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมการอนุรักษ์:
กรณีชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ ตำบลแก่นมะกรูด
อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี*

นฤมล อรุโณทัย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Email: narumon.cu@gmail.com

พลาเดช ณ ป้อมเพชร

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุษา ไคตรศรีเพชร

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจสัน แชนจ์เก้เลียร์

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สกุลรัตน์ ยี่สกุล

หลักสูตรสหสาขาพัฒนามนุษย์และสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานของวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์” ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม และสังคม เพื่อความสัมพันธ์ไทย-อินเดีย” สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ประจำปี พ.ศ. 2561-2564

บทคัดย่อ

ประเทศไทยมีบทเรียนความสำเร็จในเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีผลกระทบที่มาจากการท่องเที่ยวที่พัฒนาไปอย่างล้นเกิน โดยไม่มีการกำกับดูแล แม้ในระยะต่อมา จะมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพและเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม แต่ในหลายกรณี ชุมชนเป็นเพียงฉากหลังของการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวได้แต่เพียงเปลี่ยนสถานที่เที่ยวไปเรื่อย ๆ แต่ไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชน โจทย์วิจัยคือทำอย่างไรที่จะทำให้ชุมชนเป็นมากกว่าฉากหลังการท่องเที่ยว และทำอย่างไรให้กิจกรรมการท่องเที่ยวย้อนกลับมาส่งเสริมแนวทางการอนุรักษ์ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดและปรัชญาการอนุรักษ์อยู่แล้ว

บทความนี้มีเป้าหมายคือการอธิบายกระบวนการนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาพัฒนาเนื้อหาสาระที่ทำให้นักท่องเที่ยวหรือคนภายนอกได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตอันทำให้ชุมชนอยู่อาศัยสอดคล้องกับธรรมชาติ โครงการนี้ใช้วิธีการทบทวนเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลในชุมชน การสัมภาษณ์กลุ่ม เน้นที่ผู้อาวุโส ผู้นำ และคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรื่องราวของชุมชน

การนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อวางจุดสนใจและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และพัฒนาคู่มือท่องเที่ยวที่นำเสนอประสบการณ์และกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการเคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกันก็เข้าใจถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและการปรับตัวของชุมชน ความสร้างสรรค์อีกประการคือการให้คนในชุมชนมีโอกาสบอกเล่าเรื่องราวประสบการณ์และความสำคัญของแหล่งธรรมชาติจากมุมมองของชุมชนเอง

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, วิธีการอนุรักษ์, ชนพื้นเมือง, กะเหรี่ยงโปว์, ชุมชนแก่นมะกรูด

Developing Creative Tourism on the Basis of
Cultures of Conservation: Case Study of
the Karen Communities in Kaen Makrut Subdistrict,
Ban Rai District, Uthai Thani Province *

Narumon Arunotai

Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Email: narumon.cu@gmail.com

Paladej Na Pombejra

Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Usa Kotsripetch

Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Jason Sanglir

Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

Sakulrat Yeesakul

Interdisciplinary Program on Human and Social Development,
Graduate School, Chulalongkorn University

* This paper is written under the project titled, “**Developing creative tourism on the basis of cultures of conservation**” under the umbrella project on, “Language, Art, Culture and Society for Thailand-India Relations” supported by Thailand Science Research and Innovation (TSRI) from 2018 to 2021.

Abstract

Thailand has lessons on tourism development success, but at the same time, there are still shortcomings resulted from over-tourism and misdirected development. Recently, tourism that emphasizes quality and benefits to the community and environment have been promoted; but in many cases, communities are just the backdrop of tourism, and tourists only change destinations to visit but rarely learn about the community ways of life.

The research aims to explain the process whereby the concept of creative tourism was used to develop tourism content and activities that foster cultural respect and enhance conservation, especially where community culture is already based on the philosophy of conservation. The research team selected Pwo Karen communities in Kaen Makrut Subdistrict, Ban Rai District, Uthai Thani Province as the research site. The methods used include documentary review, field data collection, In-depth and group interviews with the elders, the leaders, and others interested in community stories.

This research compiles the data to create points of interest, tourism routes, and travel guides that encourage tourists to learn to see the value of culture of conservation while understand the conditions of socio-cultural change and community adaptation. Another creative move is to give the community the opportunity and the voice to tell their own stories.

Keywords: creative tourism, conservation way of life, indigenous peoples, Pwo Karen, Kaen Makrut community

1. บทนำ

ประเทศไทยถือว่าเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้เกิดรายได้เข้าประเทศ เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ที่ผ่านมายังไม่ได้มีการประเมินผลกระทบทางสังคมมากนัก เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่น การนำเอาวัฒนธรรมมาขาย (commoditization of culture) การลดทอนให้พหุวัฒนธรรมเหลือเพียงวัฒนธรรมเดียว (mono-culturalism) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการลงทุนด้านธุรกิจและการก่อสร้างในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างมาก แต่การลงทุนด้านทรัพยากรมนุษย์และด้านสังคมวัฒนธรรมกลับมีน้อยมาก และใช้เวลายาวนานกว่าจะเห็นผล เพราะหลายภาคส่วนเลือกใช้ตัวชี้วัดที่เร่งเอาผลลัพธ์ระยะสั้น

ที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเน้นที่มุมของการบริหารจัดการ (managerial approach) เน้นการตลาดและการสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ฯลฯ แต่ให้ความสำคัญกับผู้คนในท้องถิ่นหรือ “ผู้ถูกท่องเที่ยว” น้อยมาก การเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างไร้ระเบียบทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม และผู้ที่รับผลกระทบมากที่สุดคือคนในท้องถิ่น เพราะนักท่องเที่ยวเป็นเพียงผู้ที่ผ่านมาและใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เรื่องนี้แม้ว่าจะไม่ใช่ปัญหาเร่งด่วน แต่ถ้าปล่อยให้การท่องเที่ยวเติบโตไปโดยไร้ทิศทาง มองข้ามความสำคัญด้านประวัติศาสตร์-วัฒนธรรมของชุมชน ขาดการพิจารณาถึงผลกระทบการท่องเที่ยวต่อชุมชน-สังคมท้องถิ่น รวมทั้งขาดการควบคุมดูแลที่เหมาะสมแล้ว ก็อาจยากที่จะแก้ไขฟื้นฟู เพราะทุนทางวัฒนธรรม-สังคมจะค่อย ๆ ถูกทำลายไป หรือถูกนำไปใช้ในแง่ของสินค้าเท่านั้น สถานการณ์ปัญหาดังกล่าวไม่มีการสำรวจเชิงปริมาณในทางกลับกัน ผลดีของการท่องเที่ยวกลับมีการศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเพราะเป็นสิ่งที่เห็นและนับได้ง่ายกว่า อย่างไรก็ตาม ประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อคุณค่าเชิงสังคมวัฒนธรรมเริ่มได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นบ้าง ตั้งแต่มีบทความเรื่อง “The Effects of Tourism on Socio-cultural Values” โดย UNESCO ในปี ค.ศ. 1976 (พ.ศ. 2519)

แนวคิดใหม่ ๆ เช่น แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ได้พยายามเบี่ยงตัวออกไปจากการท่องเที่ยวแบบเดิมที่อาศัยแต่เพียงทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนเงินตรา หรืออาศัยแรงงานราคาถูก แต่จะเน้นที่ประสบการณ์ โดยส่งเสริมปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้-การร่วมกิจกรรมระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าบ้านหรือผู้ถูกท่องเที่ยว การสร้างความเข้าใจทางวัฒนธรรม และการสร้างโอกาสพัฒนาศักยภาพในการสร้างสรรค์เชิงศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน ความจริงแท้ในกระบวนการผลิตหรือในประสบการณ์ท่องเที่ยว (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, 2556) ชุมชนและสังคมจึงจะมีส่วนกำหนดแนวทางการท่องเที่ยวรวมทั้งรับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึง และเป็นธรรมมากขึ้น

คณะวิจัยได้เลือกชุมชนกะเหรี่ยงที่มีวัฒนธรรมในการอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ และการรักษาป่า โดยได้เลือกชุมชนในตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เป็นกรณีศึกษา โครงการนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และแนวคิดวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติ (ซึ่งแฝงอยู่ในวิถีคิดและแนวปฏิบัติของชุมชนกะเหรี่ยงแก่นมะกรูด) หลังจากนั้นจึงศึกษาการเลือกเฟ้นและผสมผสานระหว่างวิถีดั้งเดิม/ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิถีสมัยใหม่และความรู้จากภายนอก และค้นหาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่จะต่อยอดให้เกิดการพัฒนาบนฐานเดิม โดยเน้นเชื่อมโยงการสืบทอดความคิดความเชื่อที่ทำให้ชุมชนรักษาป่าและทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ ในขณะที่นักท่องเที่ยวที่เข้ามา ก็ได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าความหมายของวัฒนธรรมชุมชน ผลผลิตของงานคือเอกสารสื่อความหมายเพื่อการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงความหลากหลายทางวัฒนธรรมของการอนุรักษ์กับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

2. กรอบแนวคิด พื้นที่ศึกษาวิจัย และการทบทวนวรรณกรรม

2.1 การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการผลิตทางเศรษฐกิจที่ใช้นวัตกรรม จินตนาการ และความรู้เพื่อการพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่ม คือเป็นการส่งเสริมให้เศรษฐกิจสังคมเจริญขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยแต่เพียงทุนแบบเดิม ๆ เท่านั้น (Howkins, 2007, 2001)

นักวิชาการคนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์คือ Greg Richards (2011) ซึ่งได้เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับ “อุตสาหกรรมสร้างสรรค์” (Creative Industries) และ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (Creative Economy) เรื่องนี้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นตรงที่ว่านักท่องเที่ยวจะมีประสบการณ์กับคนในชุมชน โดยได้รับรู้และเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรู้คุณค่าของมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (Richards & Wilson, 2006, 2007) ซึ่งในบริบทของไทย ได้ใช้เรื่องการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชนและสนับสนุนให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น แต่สำหรับ Richards & Wilson แล้ว การที่นักท่องเที่ยวได้มีประสบการณ์ตรงและมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือวิถีประจำวันกับผู้คนในชุมชนจะทำให้หันมารู้จักตัวตนของตนเองยิ่งขึ้น รวมทั้งยังเป็นโอกาสพัฒนาทักษะและจินตนาการในทางสร้างสรรค์อีกด้วย ในระยะต่อมา องค์การระหว่างประเทศ เช่น UNESCO & UNDP (2013) ได้เน้นเรื่องวัฒนธรรมที่ขับเคลื่อนการพัฒนา ซึ่งก็ไม่ได้มุ่งที่การสร้างรายได้แต่เพียงอย่างเดียว แต่เน้นวัฒนธรรมในฐานะบ่อเกิดของความคิดสร้างสรรค์และการต่อยอดความคิดนั้น ๆ

อย่างไรก็ดี การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะต้องมีแนวคิดที่เน้นการเฝ้าระวังและป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนและวัฒนธรรมที่เปราะบาง รวมทั้งสร้างสำนึกร่วมของสังคมต่อโลกแห่งการบริโภคด้วยหนังสือ เช่น “Is the Sacred for Sale: Tourism and Indigenous Peoples” โดย Alison Johnston (2005) ให้ข้อคิดที่ดีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่นำโดยธุรกิจ

เอกชนหรือแม้แต่บรรษัทข้ามชาติ และการสร้าง ความอยาก-ความต้องการให้กับนักท่องเที่ยวซึ่งเป็น “ผู้บริโภครวม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุมมองที่ว่า การเดินทางท่องเที่ยว และพักผ่อนเป็น “อิสรภาพ” (freedom) หรือเป็น “สิทธิ” (right) ของทุกคน แทนที่จะเป็นสิทธิพิเศษ (privilege) ที่ต้องใช้อย่างระมัดระวัง

ยิ่งไปกว่านั้น ธรรมชาติของโลกแห่งการบริโภค เช่น “ยิ่งบินบ่อยยิ่งได้เต็ม” “ยิ่งจ่ายผ่านบัตรเครดิตมากยิ่งได้ส่วนลด” ก็ยิ่งทำให้เกิดการตลาดที่ชักนำให้ผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวยิ่งจ่าย เดินทางท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาประสบการณ์แปลกใหม่ (Hall, 2013) โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานวัฒนธรรมของการอนุรักษ์นี้จึงจะพยายามนำเสนอ “ประสบการณ์แปลกใหม่” ในอีกแง่มุมหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องเน้นการใช้จ่ายหรือการบริโภคที่มากมาย แต่เป็นประสบการณ์ที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการเคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น

2.2 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติ

ในขณะที่แนวคิดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์จะช่วยในการวางแนวทางให้การท่องเที่ยวเน้นประสบการณ์ท้องถิ่น คณะวิจัยได้ให้ความสำคัญกับอีกแนวคิดหนึ่งที่จะเอื้อให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปบนฐานวัฒนธรรมที่เน้นธรรมชาติและ ความยั่งยืน **แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติ** (culture of conservation) ให้ความสำคัญกับชุมชนพื้นเมือง/ท้องถิ่นที่มีระบบจารีตประเพณีที่แทรกเอาเรื่องการดูแลรักษาธรรมชาติไว้ในวิถีชีวิตประจำวัน

งานวิชาการเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นและวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติมีเป็นจำนวนมาก นักนิเวศวิทยา Gadgil, Berkes & Folke (1993) เขียนเรื่องความรู้ของชนพื้นเมืองกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ “Indigenous Knowledge for Biodiversity Conservation” ว่าความรู้เหล่านี้ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและมีธรรมเนียมในการควบคุมการใช้ทรัพยากร อันต่างจาก

กฎระเบียบสมัยใหม่เพราะความรู้นั้นสั่งสมจากประสบการณ์ และการเคารพกติกาธรรมเนียมดังกล่าวนี้ถ่ายทอดผ่านความเชื่อ พิธีกรรม และชนบประเพณีทางสังคม

งานของ Fikret Berkes นักนิเวศวิทยาประยุกต์ชาวแคนาดา มักจะพูดถึงความรู้นิเวศพื้นบ้าน (traditional ecological knowledge) ในบทความเรื่อง “Rethinking Community-Based Conservation” (Berkes, 2004) โดย Berkes พูดถึงจริยธรรมแห่งการอนุรักษ์ข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural conservation ethic, cross-cultural philosophy of conservation) ซึ่งเปิดพื้นที่ให้กับการนิยามการอนุรักษ์ได้อย่างหลากหลายมากขึ้น แทนที่จะติดกับดักความคิดของการอนุรักษ์แบบตำราตะวันตกอย่างเดียว หรือดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญหรือเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียว ซึ่งฝ่ายหลังมักจะมองมนุษย์กับธรรมชาติอยู่กันอย่างแยกส่วน การจัดการร่วมจะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม แบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบระหว่างหลายภาคส่วน ไม่ใช่แค่การปรึกษาหารือหรือมีส่วนร่วมแบบเฉื่อยชา (passive participation) นอกจากนี้ ทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องการดูแลรักษาร่วมกัน และสร้างความไว้วางใจกัน

ต่อมา แนวคิดของการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติร่วมกันที่เรียกว่า “management of the commons” ได้รับการยอมรับและสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของรูปแบบการบริหารจัดการธรรมชาติของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นป่า ชายฝั่งและทะเล หุ่นเลี้ยงสัตว์ แม่น้ำลำธาร และน้ำในระบบชลประทานท้องถิ่น การบริหารจัดการนี้หมายถึงการทำงานร่วมกันของชุมชนและการสืบทอดระบบ รูปแบบ และสถาบันทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งบางแห่งดำรงอยู่และสืบมาเป็นเวลานับร้อยปี งานของ Elenor Ostrom (1990) เรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรร่วมหรือ the commons ได้แสดงให้เห็นปัจจัยที่ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรร่วมเป็นไปได้ในหลาย ๆ ชุมชนทั่วโลก

คำสำคัญข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้พื้นบ้าน จารีตประเพณีในการอนุรักษ์ธรรมชาติ การสืบทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรที่มีร่วมกัน และการผสมผสานแนวคิดและปฏิบัติการ

สมัยใหม่ที่เน้นเรื่องการอนุรักษ์ทำให้เห็นถึงความอ่อนแอของประเด็นเหล่านี้ และชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวมิได้เป็นเพียงจัดโครงสร้างพื้นฐานและบริการให้นักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวยังต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจถึงวัฒนธรรมจารีตของชุมชน เพื่อที่กิจกรรมต่าง ๆ จะไม่ไปลดทอนคุณค่าและความหมาย แต่ต่อยอดและสร้างเสริมต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่

เมื่อมองผ่านกรอบแนวคิด “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” และ “วัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติ” แล้ว จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวชุมชนที่ผ่าน ๆ มานั้น มักจะเน้นเรื่องการท่องเที่ยวที่ “มอง” หรือเพียงแค่ “เห็น” วัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ไม่ได้ “คิด” ผ่านวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งประเด็นสำคัญคือการคิดและเข้าใจถึงความลึกซึ้งของวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติและดูแลรักษาธรรมชาตินั้นจำต้องอาศัยการสื่อความหมาย การเรียนรู้ผ่านการพูดคุยและลงมือทำหรือได้สัมผัสส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตนั้น ซึ่งงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้มุ่งให้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนทิศทางใหม่หรือสร้างทางเลือกให้กับการท่องเที่ยวชุมชนแก่นมะกรูด

2.3 พื้นที่ศึกษาวิจัย

คณะวิจัยเลือกชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ในตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เป็นกรณีศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ ตำบลแก่นมะกรูดแบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านไต้ หมู่ 2 บ้านคลองเสลา (ตะละเซ็ง) หมู่ 3 บ้านใหม่คลองอ้งวะ และหมู่ 4 บ้านอีมาดอีทราย มีจำนวนประชากรรวมกันกว่า 2,000 กว่าคน ทั้งนี้ ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยในหมู่ 1, 2 และ 4 ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง ทุกวันนี้ยังคงพูดภาษากะเหรี่ยงในชีวิตประจำวัน

หน่วยท้องถิ่นที่ดูแลพื้นที่คือ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไร่ (ขณะที่เขียนบทความนี้ยังไม่มีองค์การบริหารส่วนตำบลแก่นมะกรูด) ชาวบ้านส่วนหนึ่งให้ความเห็นว่าการบริหารจัดการต่าง ๆ รวมทั้งการจัดงบประมาณทำได้ยากและ

บางโครงการยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนัก เพราะไม่มีองค์กรท้องถิ่นที่ดูแลบริหารจัดการตำบลนี้โดยตรง² (ประกาศกระทรวงมหาดไทย, 2547)

ชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูดก็เช่นเดียวกับผู้คนในชุมชนพื้นเมืองหลายชุมชนที่ถูกอพยพโยกย้ายจากถิ่นฐานเดิม เป็นการปรับเปลี่ยนที่มาจากนโยบายหรือโครงสร้างเชิงระบบ แม้ว่าแก่นมะกรูดจะถือเป็น “บ้านใหม่” ของชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่เพราะชาวบ้านอพยพมาจากพื้นที่โดยรอบหลังจากยุคแห่งความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ แต่ชาวกะเหรี่ยงที่นี่ก็สืบทอดพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติแม้ว่าจะจะเป็นประเพณีที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ เช่น การสืบชะตาผีน้ำ ซึ่งเป็นพิธีสำคัญจัดขึ้นปีละครั้งที่มีมอตาจ่อย ซึ่งมีลำธารที่ชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า ห้วยกระสุน และมีต้นพระเจ้าห้าพระองค์ขนาดใหญ่ 3 ต้น โดยต้นที่ใหญ่ที่สุดได้รับการประกาศให้เป็น “รุกขมรดก” ของแผ่นดิน (ประกาศกรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2561)

การโยกย้ายออกจากพื้นที่อยู่อาศัยเดิม ประกอบกับแรงกดดันด้านเศรษฐกิจสังคมทำให้ชุมชนเลิกทำไร่หมุนเวียนและหันมาปลูกสวนผสมและพืชเชิงเดี่ยว โดยมีหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนเรื่องอาชีพเสริมในขณะเดียวกัน ชุมชนยังพอจะรักษาวิถีที่อยู่ร่วมกับป่าได้ เพราะป่าแถบนั้นเป็นป่าสงวนชายขอบห้วยขาแข้ง ดังนั้น ชุมชนจึงค่อย ๆ พัฒนาการท่องเที่ยวในช่วงฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคม-มกราคม โดยมีการปลูกพืชเมืองหนาว ดอกไม้ ผักสลัด และข้าว เพื่อนำมาขายในตลาดฤดูกาลท่องเที่ยว (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 2560)

² ประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่อง “การยุบรวมสภาตำบลกับองค์การบริหารส่วนตำบล” ลงวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2547 ภายใต้หัวข้อที่ 21 ระบุว่าให้ยุบรวมสภาตำบลแก่นมะกรูด กับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไร่ ซึ่งทำให้การบริหารจัดการในตำบลแก่นมะกรูดนั้นดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไร่

2.4 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

ในการทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและบทบาทในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องนั้น คณะวิจัยได้ทบทวนเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนแก่นมะกรูด และพบว่า มีเอกสารที่แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงเวลา **ในช่วงแรก** คือช่วงปี พ.ศ. 2523-2553 (ค.ศ. 1980-2000) งานวิจัยหลัก ๆ เป็นงานของทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยโคเปนเฮเกน ซึ่งได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในแนวมานุษยวิทยา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513-2514 (ค.ศ. 1970-1972) และได้วิจัยเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงอีกในปี พ.ศ. 2519 (ค.ศ. 1976) และปี พ.ศ. 2523 (ค.ศ. 1980) นอกจากนี้ มีงานเพียงไม่กี่ชิ้นที่เกี่ยวกับชุมชนแก่นมะกรูด **ในช่วงที่สอง** ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-ปัจจุบัน เริ่มมีงานวิชาการเกี่ยวกับแก่นมะกรูดเพิ่มขึ้น ทั้งในเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง การมีส่วนร่วมของประชาชน เรื่องหัตถกรรมผ้า เรื่องของความเชื่อและพิธีกรรม และเรื่องการท่องเที่ยว

Kirsten Ewers Andersen หนึ่งในนักวิจัยทีมเดนมาร์กได้เขียนบทความไว้ เช่น “Two Indigenous Karen Religious Denominations” (1981/2524) ให้ข้อมูลชีวิตของชาวกะเหรี่ยงในช่วงปี พ.ศ. 2523-2533 ซึ่งหมู่บ้านยังมีขนาดเล็ก ประมาณ 2-40 หลัง ใช้ชีวิตโดยการล่าสัตว์ในป่าและการทำไร่หมุนเวียน ชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ที่นี่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มที่โยกย้ายมาจากทวายเมื่อกว่า 200 ปีก่อน และต่อมาก็โยกย้ายจากป่าห้วยขาแข้งมาตั้งหลักปักฐานบริเวณนี้ บทความนี้วิเคราะห์ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงที่สามารถจะแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มหลัก

บทความเรื่อง “Deference for the Elders and Control over the Younger among the Karen in Thailand” (1980/2523) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเคารพต่อผู้อาวุโสในสังคมกะเหรี่ยงและการควบคุมทางสังคม เนื่องจากการที่มีวัยอาวุโสที่ทรงคุณรู้นั้นเป็นที่เคารพในสังคมกะเหรี่ยง Andersen จึงวิเคราะห์ความรู้ว่ามีหลายประเภท เช่น ความรู้เกี่ยวกับการผลิต/ความรู้เชิงเทคนิคที่

เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม ฯลฯ

วิทยานิพนธ์ของพระมหาสุนทร จตุรพิชสุภาพ (2556) สาขารัฐศาสตร์ ให้ภาพการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงที่ตำบลแก่นมะกรูด โดยใช้การเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นกรอบในการวิเคราะห์ระบบราชการที่เข้ามาทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนไป ความคิดของชาวกะเหรี่ยงรุ่นเก่านั้นไม่ชอบการเป็นผู้นำ แต่ชอบการเป็นผู้ตาม ไม่ชอบการคิดริเริ่มในเรื่องการพัฒนา เพราะเห็นว่าการพัฒนาเป็นเรื่องของผู้นำ แต่คนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจะมีความคิดที่แตกต่างออกไป คือเห็นว่าการเมืองเป็นสิ่งที่ทุกคนควรมีส่วนร่วม มีความเข้าใจทางการเมืองมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2556 มิ่งงานเขียนของเผ่า นวกุล เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนใน ‘โครงการปิดทองหลังพระเพื่อสืบสานแนวพระราชดำริ’ กรณีศึกษาชุมชนชาวเขาดำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี” งานนี้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและโครงการที่เข้ามาในแก่นมะกรูด ตั้งแต่การที่ชาวกะเหรี่ยงทำไร่หมุนเวียนและปลูกพริกเพื่อรายได้เสริมมาสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกแผ้วถางปรับเปลี่ยนพื้นที่ การใช้เทคโนโลยีการใช้สารเคมี นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มขึ้นของประชากร ส่วนการทำไร่หมุนเวียนก็มักจะถูกดำเนินคดีเพราะมีช่วงที่ปล่อยพื้นที่ให้รกร้าง ซึ่งเมื่อชาวบ้านกลับเข้าไปทำอะไรอีก เจ้าหน้าที่ก็จะคิดว่าเข้าไปถางป่า ปัญหาเหล่านี้ทำให้โครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม (จอมป่า หรือ JoMPA – Joint Management of Protected Areas) โดย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร เข้าไปทำงานในพื้นที่โดยเน้นเรื่องการฟื้นฟูวัฒนธรรมและการจัดการป่าชุมชน “โครงการปิดทองหลังพระสืบสานแนวพระราชดำริ” เข้ามาเพื่อบูรณาการความร่วมมือ แต่เมื่อวิเคราะห์การมีส่วนร่วมแล้วพบว่าเป็นไปได้ในรูปแบบของการมีส่วนร่วมแบบชักนำ ชาวบ้านไม่ได้ตระหนักถึงผลกระทบของการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อพืชเชิงเดี่ยว และลดลงของพื้นที่ป่าและไม่ได้ “ตกผลึกทางความคิดเพื่อที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น”

ในช่วงต่อมามีบทความวิชาการเรื่องเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมคือ “ประเพณีเรือสำเภาทอง (กะบ่องทุ่ง) ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี” โดย จินดารัตน์ ละมุน และเย็นฤดี มดแดง (2559) บทความนี้บรรยายให้เห็นถึงความเชื่อและกิจกรรมในพิธีดังกล่าว

รายงานวิจัยชิ้นต่อมาคือ “หัตถานารีอาเซียน ผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวและกะเหรี่ยงโปว์ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี บูรณาการความรู้ด้านภาษา ภาษา และการอพยพย้ายถิ่น” โดย อธิระพันธ์ ล. ทองคำ (2559) ซึ่งเน้นการศึกษาเรื่องผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์หลัก ๆ ในอำเภอบ้านไร่ แต่ก็มีข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับชุมชนกะเหรี่ยงแก่นมะกรูด ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นมาของชาวกะเหรี่ยงโปว์ซึ่งน่าจะอพยพมาจากทวายโดยทางบกและทางน้ำ บทบาทของกะเหรี่ยงโปว์ที่เป็นกองลาดตระเวนหาข่าวในสมัยรัชกาลที่ 2 รวมทั้งข้อมูลเรื่องแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งอธิระพันธ์แนะนำว่า แก่นมะกรูดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม มีสินค้าเกษตรและผ้าทอมือ ฯลฯ ส่วนรายละเอียดเรื่องผ้าทอมือในงานวิจัยชิ้นนี้ แม้จะไม่เกี่ยวกับเรื่องท่องเที่ยวโดยตรง แต่ก็ให้แนวคิดเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ ซึ่งจะต่อยอดไปเรื่องการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมและบทบาทผู้หญิงที่ส่วนหนึ่งเป็นช่างทอผ้าได้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2560 มีงานเรื่องรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์ข้าวไร่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง โดย อภิญญา จงพัฒนาการ, อธิศักดิ์ อุ่นอารมณเลิศ และไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม (2560) งานนี้ศึกษาสภาพการณ์การปลูกข้าวไร่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเริ่มด้วยการให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตำบลแก่นมะกรูดว่าชาวกะเหรี่ยงโปว์มีประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อเป็นเอกลักษณ์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเป็นไปในลักษณะเครือญาติ มีวิถีชีวิตผูกพันแน่นแฟ้นกับป่า ต่อมาเมื่อความเจริญเข้ามา มีพ่อค้าคนกลางและบริษัทนำการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเข้ามาด้วย ส่งผลให้การปลูกข้าวไร่หลากหลายสายพันธุ์ในแปลงเดี่ยวเหลือเพียง 2-3 สายพันธุ์ การมีภูมิวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง วิถีชีวิตที่เน้นการแลกเปลี่ยนและประกอบกับการมีเยาวชนที่รักและ

วางแผนทรัพยากรท้องถิ่นทำให้เกิดการรื้อฟื้นการอนุรักษ์สายพันธุ์ข้าวของกะเหรี่ยงโปว์

จะเห็นได้ว่าในบริบทของชุมชนแก่นมะกรูดนั้น ยังมีงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอยู่ค่อนข้างน้อย และยังไม่มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวการอนุรักษ์บนฐานวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม เอกสารที่มีอยู่ล้วนแต่ระบุทฤษฎีทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นวิถีกะเหรี่ยงที่สืบมานับร้อยปี (แม้ว่าจะต้องโยกย้ายถิ่นฐานและปรับเปลี่ยนการดำรงชีพ) การมีผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำเชิงจิตวิญญาณและความคิด หัตถกรรมการทอผ้าที่ยังสืบทอดต่อกันมา และเอกสารบางส่วนก็ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เช่น คนรุ่นใหม่ที่มีแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น การอพยพโยกย้ายและแรงกดดันทางเศรษฐกิจสังคมที่ทำให้ต้องหันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยว แต่ในขณะเดียวกัน ก็ทำให้เกิดการมองย้อนถึงคุณค่าของความรู้และวัฒนธรรมที่มีอยู่ เช่น การหวนกลับมาอนุรักษ์พืชพันธุ์ท้องถิ่น เป็นต้น

การท่องเที่ยวบริเวณนี้ที่พัฒนาไปอย่างช้า ๆ นับว่าเป็นจุดแข็ง คือจะส่งผลให้ผู้คนในชุมชนไม่ต้องดิ้นรนออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน เพราะมีอาชีพเสริมเช่นทำของที่ระลึกขายนักท่องเที่ยว และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ส่วนผู้หญิงก็มีหัตถกรรมท้องถิ่นคือการทอผ้าที่ต่อยอดโดยการตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าได้ แต่ที่สำคัญคือจะต้องศึกษาวิจัยและวางแนวคิด แผนและนโยบายที่จะทำให้การท่องเที่ยวไม่เติบโตอย่างล้นเกิน และในระหว่างนั้นก็มีการสร้างจิตสำนึกเรื่องความพิเศษของพื้นที่และวัฒนธรรม ทำให้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นทางออกที่ดีสำหรับพื้นที่นี้ ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาไปพร้อมกับการอนุรักษ์บนรากฐานที่ชุมชนมีความเชื่อและแนวปฏิบัติอยู่แล้ว

3. วิธีการศึกษาวิจัย

การดำเนินการวิจัยเริ่มในปี พ.ศ. 2562-2564 แต่ในช่วงนั้นมีปัญหาที่เกิดจากการระบาดของไวรัสโควิด-19 จึงต้องมีการปรับแผนการทำงาน ขั้นตอน และวิธีการในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมการอนุรักษ์ มีดังนี้

1) การทบทวนเอกสารเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยมีฐานอยู่บนวัฒนธรรมของการอนุรักษ์

2) การเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อทำความเข้าใจชุมชนและสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงและการท่องเที่ยวในชุมชน บทบาทของชุมชนในการอนุรักษ์ และพัฒนา และรับฟังความเห็นของชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีฐานบนวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์

2.1) การสังเกตและสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลในชุมชน เน้นที่ผู้อาวุโส ผู้นำ และคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรื่องราวของชุมชน

2.2) การสัมภาษณ์กลุ่ม โดยนำประเด็นจากการสัมภาษณ์เจาะลึกมา ชักถามเพื่อให้ได้แนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

3) การนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อวางจุดสนใจที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงวิถีชุมชนกับแนวคิดในการอนุรักษ์ธรรมชาติ และจัดทำเส้นทางส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นเนื้อหาเชิงวัฒนธรรม

4) การสำรวจพื้นที่ การหมายจุดต่าง ๆ บนแผนที่ การสอบถามแผนที่ที่มีอยู่ การพัฒนาสื่อความหมายในรูปแบบของคู่มือจุดสนใจและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ส่งผลให้คณะวิจัยไม่สามารถเดินทางลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล และจัดกิจกรรมฝึกอบรมผู้ภาคี

ในพื้นที่ในช่วงหลังของโครงการ คณะวิจัยจึงได้นำรูปแบบการสื่อสารออนไลน์ผ่านแอปพลิเคชัน Line และ Zoom เข้ามาใช้ในการทำงานร่วมกับผู้ประสานงานและเยาวชนชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ ทำให้เกิด Facebook และการทำคลิปวิดีโอกระตุ้นให้เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง รวมถึงการเตรียมนำข้อมูลมาส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีฐานอยู่บนวัฒนธรรมที่เน้นความยั่งยืนทั้งของชุมชนและของระบบนิเวศ

4. ผลการศึกษา

4.1 การท่องเที่ยวชุมชน

ในแง่ของการท่องเที่ยวแล้ว บริเวณนี้เริ่มมีการท่องเที่ยวตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2559 และค่อย ๆ พัฒนาไปอย่างช้า ๆ พื้นที่นี้เป็นชายขอบห้วยขาแข้ง มีภูเขาสูงสลับกับพื้นที่ราบ มีทิวทัศน์งดงาม และมีอากาศเย็นสบาย บางคนถึงกับขนานนามให้ตำบลแก่นมะกรูดเป็นสถานที่ที่มีอากาศหนาวเย็นที่สุดในภาคกลางหรือ “แก่นมะกรูด หนาวสุดกลางสยาม” ด้วยพื้นที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครคือมีระยะทางเพียง 222 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ประมาณ 4 ชั่วโมง จึงนับเป็นตัวเลือกของสถานที่ท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์และวันหยุดนักขัตฤกษ์ของคนกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคม-มกราคม

ในปี พ.ศ. 2561 พื้นที่แก่นมะกรูด มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนลงไปให้ความช่วยเหลือเรื่องการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงบประมาณและทรัพยากรต่าง ๆ ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2562 เริ่มมีแผนที่ท่องเที่ยวแก่นมะกรูดแบบละเอียด แสดงจุดท่องเที่ยวจำนวน 17 แห่ง โดยในปี พ.ศ. 2561 จำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวแก่นมะกรูด ประมาณ 42,000 คน ในขณะที่ในปี พ.ศ. 2562 มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวแก่นมะกรูด ประมาณ 36,000 คน

การเข้าสู่เศรษฐกิจแบบใหม่ที่มีส่วนพึ่งพาการท่องเที่ยวทำให้เกิดการวางแผนผลผลิตให้พอดีกับรอบการท่องเที่ยวฤดูหนาว ในขณะที่การผลิต

พืชเชิงเดี่ยวในรอบปีคงความสม่ำเสมอ แต่การผลิตพืชเมืองหนาวเพื่อการท่องเที่ยวต้องมีการวางแผนไว้ก่อน เพื่อให้พอดีกับช่วงที่จะต้องเก็บเกี่ยว การแปรรูป การบรรจุห่อ ดังนั้น จึงมีการปรับตัวอย่างช้า ๆ เพื่อรองรับกิจกรรมใหม่นี้ อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวแก่นมะกรูดขึ้นอยู่กับช่วงเวลา ไม่ได้มีต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ และในช่วงปี พ.ศ. 2562-2563 อากาศในช่วงปลายปีไม่หนาวเย็นเหมือนเมื่อก่อน ยิ่งไปกว่านั้น ช่วงกลางวันยังมีแดดจัดและอากาศร้อน ผู้ที่คาดหวังรายได้จากการท่องเที่ยวจึงเริ่มกังวลและคิดว่าอาจจะต้องวางแผนเพื่อปรับการทำมาหากินอีกครั้ง

ส่วนผลกระทบจากการท่องเที่ยว เมื่อการท่องเที่ยวเริ่มเข้ามาในพื้นที่ตำบลแก่นมะกรูด ก็ส่งผลให้หลายฝ่ายเกิดความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบ เช่น การละทิ้งอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงและหันไปรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่

นอกจากนั้น ก็อาจจะเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาขยะในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น คณะวิจัยคิดว่าผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่สำคัญคือการถูกดึงเข้าสู่ระบบตลาด และความต้องการที่เพิ่มสูงขึ้นทั้งในแง่รายได้จากการท่องเที่ยวและการบริโภคสินค้าใหม่ ๆ การทบทวนเอกสารชี้ให้เห็นว่าชุมชนพื้นเมืองจะดำรงวิถีแห่งการใช้ประโยชน์อย่างอนุรักษ์ได้ยากท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเช่นนี้ โดยเฉพาะในเรื่องการเพิ่มขึ้นของประชากรเทคโนโลยีจากภายนอก และการกลืนเข้าสู่ระบบตลาดที่จะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้วิถีอนุรักษ์ดั้งเดิมถดถอยลง ภาพลักษณ์ของ “ชนพื้นเมืองนักอนุรักษ์” หรือแบบ “ecologically noble savage” (Redford, 1991) จะไม่ได้เป็นจริงอีกต่อไป (Flora Lu Holt, 2005)

จากการทบทวนข้อมูลเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนามคณะวิจัยได้สรุปข้อค้นพบจากการวิเคราะห์การท่องเที่ยวแก่นมะกรูดได้ ดังนี้

1) การท่องเที่ยวที่ผ่านมานั้นจุดสนใจ/สถานที่ท่องเที่ยวที่บ้านไร่ โดยแก่นมะกรูดเป็นเพียงจุดแวะจุดหนึ่ง ไม่ได้เป็นพื้นที่หลัก การส่งเสริมสถานที่

ท่องเที่ยวส่วนมากจะเน้นในส่วนของบ้านไร่ก่อน เช่น ต้นไม้ยักษ์ (บ้านสะพาน) วัดถ้ำเขาวง จากนั้นจึงค่อยแวะขึ้นไปเที่ยวแก่นมะกรูด

2) จุดดึงดูดหลักของแก่นมะกรูด คือ สภาพธรรมชาติที่สวยงาม สภาพอากาศที่หนาวเย็นในช่วงปลายปีทั้ง ๆ ที่อยู่ในภาคกลางของประเทศไทย และระยะทางไม่ห่างจากกรุงเทพฯ มากนัก สิ่งที่ดึงดูดคือดอกไม้เมืองหนาวและพืชเมืองหนาว เช่น สตรอว์เบอร์รี ผลผลิตทางการเกษตรที่ขายส่วนใหญ่นิยมขายเป็นของสด ยังไม่ได้แปรรูปมากนัก เน้นขายความสดใหม่จากแหล่งปลูกและมีชาวบ้านเป็นผู้ขายเอง ส่วนของที่ระลึกสำหรับขายนักท่องเที่ยวยังมีจำกัด และยังไม่หลากหลาย

3) นักท่องเที่ยวมีจำนวนมากเฉพาะในเดือนพฤศจิกายน-มกราคม เท่านั้น ส่วนในช่วงเดือนอื่น ๆ ของปี ไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแก่นมะกรูดมากนัก กิจกรรมท่องเที่ยวและการค้าขายจึงเน้นช่วงเวลานี้ ในขณะที่ช่วงอื่น ๆ ของปีนั้นแก่นมะกรูดค่อนข้างเงียบเหงา โฮมสเตย์ ร้านค้า ร้านอาหาร ส่วนหนึ่งปิดตัวลงนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ ในช่วงอื่นของปีมีกลุ่มจักรยานยนต์คันใหญ่ (big bike) กลุ่มรถแฉิวทางวิบาก (off-road) ซึ่งส่วนหนึ่งมักจะเข้าไปบริจาคสิ่งของหรือร่วมทำกิจกรรมที่โรงเรียน

4) วัฒนธรรมกะเหรี่ยงเป็นเพียงพื้นหลัง (backdrop) ของการท่องเที่ยว ตำบลแก่นมะกรูดมีชาวกะเหรี่ยงไปอาศัยอยู่มากกว่าร้อยละ 80 แต่วัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยงแทบจะไม่ปรากฏเลยเวลาพูดถึงแก่นมะกรูด หรือถ้าปรากฏก็เป็นเพียงฉากหลังของการท่องเที่ยว อาทิเช่น การแต่งกายด้วยชุดกะเหรี่ยง หรือใส่ผ้าถุงลายกะเหรี่ยงแล้วถ่ายภาพตามจุดเช็คอิน

ข้อค้นพบดังกล่าว ทำให้เกิดคำถามต่อมาว่าทำอย่างไร “วัฒนธรรม” จึงจะเป็นสาระหลักของการท่องเที่ยว และ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” บนฐานวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์จะเป็นอย่างไร วิธีวัฒนธรรมที่มีกิจกรรมและการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงฤดูกาลทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นเนื้อหาที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวได้ทั้งปีและทำให้แก่นมะกรูดไม่ต้องเป็นจุดแวะเล็ก ๆ ในการ

ท่องเที่ยวได้หรือไม่ ชุมชนที่มีวัฒนธรรมสอดคล้องและพึงพาธรรมชาติ อาจจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบอนุรักษ์ธรรมชาติ (eco-tourism) ได้ก็จริง แต่การท่องเที่ยวธรรมชาติล้วน ๆ จะไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อท้องถิ่นหรือภูมินาม ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะขยายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับแหล่งธรรมชาติ รวมทั้งความคิดความเชื่อและแนวปฏิบัติที่ทำให้เกิดการดูแลรักษา “อย่างยั่งยืน” ได้หรือไม่ อย่างไร

4.2 การพัฒนาจุดสนใจและเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยง ประกอบ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์”

โจทย์ของคณะวิจัยคือการพยายามหาทางทำให้การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ไม่ใช่เพื่อความบันเทิงหรือการเห็นสิ่งสวยงามหรือความแปลกตา หรือเป็นกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์แบบสิ้นและสำเร็จรูป แต่เป็นกิจกรรมเพื่อชี้ให้เห็นถึงความยั่งยืนของวิถีชีวิตแต่เดิมของชาวกะเหรี่ยง และย้ำเตือนให้เห็นหลักปรัชญาที่ว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนเสี้ยวของธรรมชาติ การท่องเที่ยวควรให้คุณค่าต่อการสืบทอดวิถีวัฒนธรรม ซึ่งวิธีนี้มาจากฐานคิดเรื่องใช้ประโยชน์ธรรมชาติไปพร้อม ๆ กับการดูแลรักษาอย่างเคารพ

การพัฒนาเนื้อหา เรื่องราว กิจกรรม และคนเล่าเรื่องบนฐานวัฒนธรรมกะเหรี่ยง เนื้อหาหรือเรื่องราวของการท่องเที่ยวควรจะเน้นเรื่องความเชื่อมโยง (connection) ขนบประเพณีดั้งเดิม ความเป็นสมัยใหม่ และการเปลี่ยนแปลง (traditions, modernization, change) และความหลากหลาย (diversity) เนื้อหาที่มีคุณลักษณะเช่นนี้จะทำให้สามารถสร้างกิจกรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมมากขึ้น ใช้เวลาในพื้นที่มากขึ้น เรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์เพิ่มขึ้น หลังจากนั้นจึงค้นหาคนเล่าเรื่อง โดยการพัฒนาศักยภาพเรื่อง การถ่ายทอดข้อมูล การเล่าเรื่องราวของชุมชน/พื้นที่ อาจจะเริ่มตั้งแต่เด็กและเยาวชน มีค่ายยุวมัคคุเทศก์ และมีการพัฒนาสื่อในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเล่าเรื่อง อาทิเช่น คู่มือ หนังสือเล่มเล็ก แผนที่ ฯลฯ

เนื้อหาที่เน้นความเชื่อมโยง (connection) ซึ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความผูกพันของชาวกะเหรี่ยงต่อผืนดินและสายน้ำ คณะวิจัยเริ่มเรียบเรียงเนื้อหาจากข้อมูลประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของท้องถิ่น สื่อความหมายเรื่องภาษาและชื่อพื้นเมือง ยกตัวอย่าง “บ้านเจ้าวัด” หรือมีชื่อเรียกในภาษากะเหรี่ยงว่า “จอง โหว” ที่มีความหมายถึง “ต้นยางแดง” หรือที่มาของชื่อ “ห้วยขาแข้ง” ซึ่งก็เพี้ยนมาจากชื่อที่ชาวกะเหรี่ยงเรียกพื้นที่ คณะวิจัยต้องการแสดงให้เห็นว่า ชาวกะเหรี่ยงไม่ได้อาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยวในแต่ละพื้นที่ แต่มีการเดินทางข้ามป่าข้ามเขาไปมาหาสู่กันตลอดเวลา นอกจากจะเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมแล้ว ยังทำให้รู้จักมักคุ้นกับแหล่งธรรมชาติตามเส้นทางเป็นอย่างดี

ตารางที่ 1 ตารางแสดงชื่อภาษาไทย ชื่อภาษากะเหรี่ยงโปว์หรือโผล่ว และคำแปล

ชื่อภาษาไทย	ชื่อภาษากะเหรี่ยงโผล่ว	คำแปล
บ้านเจ้าวัด	จอง โหว	ต้นยางแดง (ต้นยางมีลำต้นสีแดง)
บ้านใต้	โบ เผล่อ	ชื่อห้วยบ้านใต้ ยังหาความหมายไม่ได้
บ้านใหม่คลองอ้งวะ	วา กลี กลา	ชื่อไม้ชนิดหนึ่ง
บ้านคลองเสลา	ม่อง ตะ จอง	โป่งดินขนาดใหญ่ ในอดีตมีสัตว์ป่าหลายชนิดมากินดินโป่ง
คลองเสลา	ทิ คง มง ช่วย	ชื่อห้วยที่ในบริเวณเต็มไปด้วยต้นเสลา

เนื้อหาที่เน้นขนบประเพณีดั้งเดิม ความเป็นสมัยใหม่ และการเปลี่ยนแปลง (traditions, modernization, change) คือการนำเสนอข้อมูลให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมาของพื้นที่และผู้คน รวมทั้งแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ทำให้วิถีคิดและแนวปฏิบัติของชุมชนชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนแปลงไป โดยมีการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เหล่านี้จะเป็นข้อมูลที่ทำให้เห็นภาพประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนกะเหรี่ยงแก่นมะกรูดว่ามีสภาพความเป็นอยู่แบบใดและปัจจุบันพวกเขาอยู่กันอย่างไร

จากการเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ-วัฒนธรรม “มอตาจ่อย” คณะวิจัยสังเกตเห็นสภาพที่ถูกตัดขาดอยู่ ซึ่งสภาพนี้เกาะอยู่กับต้นไม้ขนาดใหญ่

แสดงให้เห็นว่าทั้งเถาพลูและต้นไม้เติบโตร่วมกันมาหลายสิบปีแล้ว เวลาชาวบ้านที่มาแถวนี้ก็สามารรถเข้ามาเก็บเอาใบพลูไปเคี้ยวกับหมากได้ แต่การเก็บใบพลูในสมัยก่อนใช้วิธีปีนขึ้นไปตัดต้นไม้โดยการตอกทอยที่เป็นเหมือนขั้นบันไดค่อยๆ ไต่ขึ้นไปเก็บใบพลูที่ขึ้นอยู่บนยอดสูง การตัดเถาพลูเป็นทางลัดที่ทำให้ได้ใบพลูโดยไม่ต้องปีนต้นไม้ แต่ก็ทำให้เถาพลูขาดและแห้งตายไปในที่สุด สิ่งเหล่านี้ได้พบได้เห็นมากขึ้นเรื่อย ๆ ในพื้นที่ อันเป็นสัญญาณการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มปรากฏขึ้นทีละน้อย

ในแง่การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และการทำเกษตรกรรม การเดินสำรวจพื้นที่ตามเส้นทางของชุมชนก็จะเห็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกข้าวโพด ฯลฯ ซึ่งนักท่องเที่ยวก็จะเห็นภาพวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงที่เปลี่ยนไปด้วยว่าเป็นอย่างไร และนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสชีวิตของชาวกะเหรี่ยงที่ต้องทำงานหนักขึ้น เวลาที่จะให้กับครอบครัวและชุมชนก็น้อยลง

ในขณะที่เดียวกันยังมีมุมที่แสดงให้เห็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น โดยชาวกะเหรี่ยงมักจะนำมะละกอสุกมาผ่าซีก วางบนไม้ไผ่เพื่อให้แมลง นก สัตว์ป่ามากิน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เอื้อเฟื้อและแบ่งปันซึ่งกันและกัน หรือชาวกะเหรี่ยงทั้งรุ่นใหม่และรุ่นอาวุโส (แต่ยังเป็นส่วนน้อย) ที่หันเหออกจากการปลูกพืชไร่เชิงเดี่ยวมาสู่วิถีแบบพอเพียง หรือดำเนินชีวิตตามรูปแบบที่ได้ไปดูงานในพื้นที่อื่น การเห็นภาพที่หลากหลายของชุมชน แทนที่จะเป็นเฉพาะภาพด้านบวกเพื่อการดึงดูดนักท่องเที่ยว จะช่วยทำให้นักท่องเที่ยวและคนภายนอกได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งจะได้นึกย้อนไปถึงวิถีการบริโภคของตนเอง และความเชื่อมโยงระหว่างวิถีนั้นกับวิถีของท้องถิ่น

การย้อนคิดและตระหนักเช่นนี้ตรงกับข้อสังเกตของ Richards & Wilson (2006, 2007) ที่ว่าประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักตัวตนของตนเองยิ่งขึ้น ส่วนโอกาสในการพัฒนาทักษะและจินตนาการในทางสร้างสรรค์ก็จะขยายสู่มิติการคิดย้อนสะท้อนกลับ

(self reflexivity) นอกเหนือจากการค้นพบตนเองหรือรู้ถึงศักยภาพในตัวตน (self actualization)

เนื้อหาที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม (biocultural diversity) เป็นการนำเสนอข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและความรู้ท้องถิ่นของชาวกะเหรี่ยง ที่สะท้อนให้เห็นวิถีที่อยู่ร่วมกับระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น ภูมิปัญญาฤดูกาลที่สะท้อนขอบประเพณีและวิถีธรรมชาติ ความหลากหลายของพืชและเมล็ดพันธุ์และอาหารพื้นบ้าน กิจกรรมในการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างในรอบปี การทำมาหากินตามช่วงฤดูกาล ฯลฯ

ภาพที่ 1 ตัวอย่างทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ของ “ป่ามอตาจ้อย” จำพวกเป็นพืชผักในป่าหลากหลายชนิด และแตกต่างกันออกไปตามฤดูกาล

ภูมิปัญญาฤดูกาลและขอบประเพณี ภูมิปัญญากิจกรรมในรอบ 1 ปีของชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูดด้านล่าง แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายที่เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ซึ่งมีทั้งกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมประจำปี ฯลฯ ที่ผ่านมานักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาเที่ยวแก่นมะกรูดเพื่อชมความสวยงามของแปลงดอกไม้เมืองหนาว สัมผัสอากาศหนาวเย็น และชิมสตอว์เบอร์รี่ในช่วง

ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคมเท่านั้น แต่จริง ๆ แล้วถ้ามีการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มาเรียนรู้วิถีชาวกะเหรี่ยงก็สามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้เกือบตลอดทั้งปี ยกตัวอย่างเช่นเมื่อเดินทางเข้าป่า “มอตาจ๋อย” นักท่องเที่ยวก็จะเห็นชาวกะเหรี่ยงเดินหาเก็บผักในป่าหลากหลายชนิดเพื่อนำมาปรุงอาหาร พืชผักหลายชนิดมียอด ดอก ผล ฯลฯ ตามฤดูกาล ทำให้อาหารในธรรมชาติมีความหลากหลาย มีรสชาติที่โดดเด่นในบางช่วงเวลา การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อเรียนรู้ความเชื่อมโยงนี้จึงมีได้ตลอดทั้งปี ไม่เฉพาะแต่ช่วงฤดูหนาวเท่านั้น

ตารางที่ 2 ตัวอย่างปฏิทินกิจกรรมของชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูดในรอบปี

ร่างปฏิทินกิจกรรมของชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูด

เดือน	ประเพณี/พิธีกรรม
เดือน 5 (เมษายน)	พิธีไหว้เจดีย์ประจำปี พิธีต่อชะตา พิธีค้าต้นไม้ใหญ่
เดือน 6 (พฤษภาคม)	พิธีไหว้รอยพระพุทธรูปที่บ้านคลองเสลา
เดือน 8 (กรกฎาคม)	พิธีเข้าพรรษา ทำบุญ 3 วัน 3 คีน
เดือน 9 (สิงหาคม)	พิธีบุญกินข้าวห่อ พิธีผูกข้อมือ พิธีทำบุญผ้าป่าต้นกล้วยพลุกษ์
เดือน 10 (กันยายน)	ประเพณีเรือสำเภาทอง
เดือน 11 (ตุลาคม)	ออกพรรษา ทำบุญ 3 วัน 3 คีน
เดือน 12 (พฤศจิกายน)	มีงานลอยกระทง จัดรำตงที่อ่างแม่ตีน้อย

การทำเกษตรกรรมที่เน้นพืชเชิงเดี่ยวทำให้เกิดการลดลงของความหลากหลายของพืชและเมล็ดพันธุ์ แต่ที่ผ่านมารเริ่มมีชาวกะเหรี่ยงรุ่นใหม่ที่ยุ่อยากจะรื้อฟื้นเรื่องเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น ทำให้พวกเขาไม่ต้องพึ่งพาเมล็ดพันธุ์จากภายนอกเพียงอย่างเดียว และในปีต่อ ๆ ไป พวกเขาสามารถนำเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นกลับมาปลูกและแบ่งปันทั้งเมล็ดพันธุ์และผลผลิต สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิถีความเอื้อเฟื้อแบบชาวกะเหรี่ยง นอกจากนี้ ก็มีการรื้อฟื้นเมนูอาหารพื้นบ้าน เช่น แกงผักทอง หรือที่ชาวกะเหรี่ยงเรียกว่า “ซ่าเหรอเคร์ตา” นิยมใส่ผักหลากหลายชนิดที่สามารถหาเก็บได้ในท้องถิ่น

4.3 ผลผลิตจากการพัฒนาจุดสนใจและเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรม

คณะวิจัยได้จัดเตรียมข้อมูลที่เน้นเนื้อหาที่เชื่อมโยงเรื่องวิถีวัฒนธรรมกับแนวทางการอนุรักษ์ และทำงานร่วมกับผู้รู้ในชุมชนในการระบุจุดสนใจและเส้นทางท่องเที่ยว โดยผลผลิตจากการพัฒนาจุดสนใจและเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรมนั้นมี 3 ชุด ดังตารางด้านล่าง

ตารางที่ 3 ตารางแสดงจุดสนใจหลัก จุดสนใจย่อย และเส้นทางท่องเที่ยว รวมทั้งประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

จุดสนใจ/เส้นทางหลัก	จุดสนใจย่อย	วัฒนธรรมการอนุรักษ์
1. หมู่บ้านอิมาดอิทราย	1. หมู่บ้าน	บ้านเก่า/ผู้อาวุโส
	2. ป่าหมากเก่า	ประเพณีการเลือกตั้งถิ่นฐาน
	3. สวนผสม	เกษตรปลอดภัยแบบใหม่
2. ป่ามอตาจ้อย	1. ป่า/บริเวณพิธีกรรม	ป่า/ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ
	2. ลำธาร	ความหลากหลายของพืช/สัตว์
3. บ้านคลองเสลา	1. หมู่บ้าน	วัฒนธรรมพึ่งตนเอง
	2. ป่าชุมชน	ป่า/สมุนไพร/ศรัทธาทางศาสนา
	3. สวนโฮมสเตย์	การปรับตัวในวิถีใหม่

คู่มือ “เส้นทางและจุดสนใจบ้านอิมาดอิทราย ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี” ให้รายละเอียด 3 เส้นทางท่องเที่ยวที่เยี่ยมชมจุดสนใจในชุมชน เยี่ยมบ้านทอผ้า จักสาน และทำความรู้จักกับวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านแห่งนี้ หลังจากนั้นชวนมาเดินต่อกันที่สวนผสมผสานที่นำแนวคิดใหม่ๆ มาใช้ มีการชูดคลองไส้ไก่เพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่สวน ปลูกข้าวไร่รวมทั้งพืชยืนต้น พืชเมืองหนาว ฯลฯ จบท้ายด้วยการเดินในป่าหมากที่เป็นจุดตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน และเรียนรู้ความคิดความเชื่อที่ทำให้ชาวกะเหรี่ยงอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน

คู่มือ “เส้นทางและจุดสนใจป่าศักดิ์สิทธิ์มอตาจ๋อย ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี” จะพาท่านไปรู้จักกับป่าต้นน้ำที่ร่มครึ้ม และถือเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ของชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูด ชาวกะเหรี่ยงนำเพียงมีดพร้าไปหนึ่งเล่ม และตะกร้าสะพายหลังเข้าไป ก็จะได้อาหารปู ปลาตัวเล็กๆ จากลำห้วย และพืชผักพื้นบ้านจากผืนป่านี้ ผืนป่ายังเป็นแหล่งปลูกกระวานในอดีต และเป็นแหล่งสมุนไพรที่ทำให้ชาวบ้านพึ่งพาตัวเองได้ในเรื่องการรักษาพยาบาลและการเจ็บไข้ได้ป่วยเล็กๆ น้อยๆ

คู่มือ “เส้นทางและจุดสนใจบ้านคลองเสลา ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี” จะพาท่านไปรู้จักกับชุมชนบ้านคลองเสลาที่ตั้งอยู่สุดเส้นทางในตำบลแก่นมะกรูด ที่มีเรื่องราวของวัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยงโปว์ ทั้งเรื่องทอผ้า ภาษาร้าง และสมุนไพร เส้นทางบ้านคลองเสลาแบ่งย่อยออกเป็น 3 เส้นทางคือเดินชมหมู่บ้าน เดินเข้าไปเรียนรู้พุทธศาสนาศาสตร์พื้นบ้านในป่าชุมชน และสุดท้ายที่รอยพระพุทธรูป และเส้นทางไปชมและชิมพืชผักปลอดสารในโฮมสเตย์และสวนผสม

ภาพที่ 2 แสดงปกและเนื้อหาโดยย่อของคู่มือท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ภาพที่ 3 ภาพกิจกรรมประกอบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เช่น เรียนรู้แหล่งอาหารในป่าและในลำธาร และการคั่วข้าวห่อกินกับผักหมักไฟในป่า

บันทึกการเรียนรู้ในป่าหมาก-- ประวัติของพื้นที่ตั้งชุมชนดั้งเดิม
บ้านอีมาดอีทราย

ผู้เฒ่ากะเหรี่ยงนำเอาวัลย์มาพันเอาพลูร้อย เพื่อช่วยให้ยึดติดกับต้นไม้ได้เร็วขึ้น นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการอนุรักษ์ เพื่อให้มีเวลาพลูเก็บกินได้ตลอด

บันทึกการเรียนรู้ในป่าหมาก

การฉีกเปลือกด้านในของกาบต้นหมาก จากนั้นจะนำมาตากให้แห้ง ก่อนนำมาตัดเป็นแผ่น นำมาใช้ฉนวนยาสูบ การตัดใบหมากหรือทางหมากที่มีประโยชน์อย่างมาก โดยจะนำไปทำเป็นเพิงบังแดดบังฝน สำหรับพักอาศัยในเวลาเช้าสวน

ภาพที่ 4 ภาพกิจกรรมการเรียนรู้ในป่าหมาก

ภาพด้านบนเป็นตัวอย่างการเตรียมข้อมูลทางวัฒนธรรมผ่านบันทึกการเรียนรู้ในป่าหมาก ที่นอกจากจะแสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นที่ตั้งถิ่นฐานแห่งแรก ๆ ของแก่นมะกรูดแล้ว ยังเห็นวิถีชาวกะเหรี่ยงที่ดูแลรักษาพื้นที่ มีการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาดและระมัดระวัง และทำให้เกิดผลผลิตที่ต่อเนื่อง เช่น การนำยอดพลูจากพื้นดินมาผูกกับต้นไม้บริเวณข้างเคียง เพื่อให้เป็นเถาพลูเลื้อยขึ้นไปเติบโตด้านบน

การระบาดของโควิดทำให้คณะวิจัยไม่สามารถดำเนินงานในส่วนการสร้างสรรค์ภาพคนเล่าเรื่องและการจัดค่ายยุวมัคคุเทศก์ได้ ในช่วงหลังของโครงการ จึงมีการพูดคุยกันกับคนในชุมชนผ่านทางออนไลน์ มีการจัดทำภาพถ่ายคลิปวิดีโอที่มีเนื้อหาให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจและเห็นคุณค่าของวิถีวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่คู่กับธรรมชาติมาอย่างยาวนาน

ภาพที่ 5 การจัดพูดคุยผ่านทางออนไลน์ การถ่ายภาพและจัดทำคลิปโดยคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

ภาพที่ 6 กิจกรรมทำขนมพื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยง ได้แก่ “มิลี” และ “ไอโพลซ่า”
ที่มา: ภาพโดยคุณวินัย กริ่งไกร ชาวกะเหรี่ยงแก่นมะกรูด

5. การอภิปรายผล

งานวิจัยนี้เป็นงานเชิงปฏิบัติการที่สำรวจข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและวิถีชุมชนที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ เพื่อที่จะพัฒนาเส้นทางและจุดสนใจที่มีข้อมูลประกอบกับกิจกรรมที่เข้าร่วมกับชุมชนในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ อันจะทำให้นักท่องเที่ยวและคนภายนอกได้เรียนรู้สัมผัส และเห็นคุณค่าของวิถีนี้ ซึ่งต่างจากการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ที่ใช้วัฒนธรรมกะเหรี่ยงเป็นเพียงฉากหลังให้นักท่องเที่ยวได้รู้สึกว่าการเปลี่ยนบรรยากาศและสถานที่เท่านั้น

กระบวนการในการทำงานคือพัฒนาเนื้อหาและกิจกรรมบนฐานวัฒนธรรมกะเหรี่ยง เน้นการบอกเล่าเรื่องราวและทำกิจกรรม โดยสนับสนุนให้คนในชุมชนเป็นคนบอกเล่าเรื่องราวและชวนทำกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องดัดแปลงเสริมแต่งหรือสร้างขึ้นใหม่ เนื้อหาที่นำเสนอเน้นเรื่องความเชื่อมโยงกับประวัติและชนบประเพณีดั้งเดิมที่ออกมาขึ้นจากความหลากหลายทั้งในแง่ชีวภาพและวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันเนื้อหาและกิจกรรมก็สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตและการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามามีผลกระทบต่อวิถีกะเหรี่ยง

ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากโครงการวิจัยคือคู่มือเส้นทางท่องเที่ยว 3 เล่ม แต่ละเล่มนำนักท่องเที่ยวไปตามเส้นทางซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันคือเส้นทาง “มอตาจ่อย” เป็นทางเดินในป่าอนุรักษ์ ส่วนเส้นทางบ้านอีมาดอีทราย และเส้นทางบ้านคลองเสลาเป็นทางเดินในหมู่บ้าน

เส้นทางในป่าศักดิ์สิทธิ์มอตาจ่อย มีจุดสนใจและกิจกรรมที่เน้นเรื่อง ความรู้เกี่ยวกับพืชอาหารและสมุนไพรในป่า เรียนรู้เรื่องจารีตเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และการเก็บหาของป่าที่คำนึงถึงการฟื้นตัวและเสริมให้เกิดการเจริญเติบโต ออกงาม ความรู้เกี่ยวกับป่าทำให้ชาวกะเหรี่ยงหาอาหารพอเพียงต่อการบริโภค กิจกรรมที่เกี่ยวข้องคือการเลือกเก็บพืชตามฤดูกาลและสร้างสรรค์เมนูที่เรียบง่าย เพื่อรับประทานในป่ามอตาจ่อย

เส้นทางในบ้านอีมาดอีทรายแบ่งออกเป็น 3 โซน คือ 1) เดินในหมู่บ้าน เพื่อทำความรู้จักกับชีวิตที่เรียบง่าย เยี่ยมบ้านทอผ้า จักสาน 2) เดินในป่าหมาก ที่เป็นบริเวณตั้งถิ่นฐานเดิมและทำกิจกรรมลอกกาบหมาก มัดเถาพลุกับ ต้นหมาก ฯลฯ และ 3) เยี่ยมสวนผสมผสานที่ใช้แนวคิดใหม่ในการจัดการ โดยนักท่องเที่ยวร่วมเก็บผักผลไม้หรือช่วยขุดลอกคลองไส้ไก่

เส้นทางในบ้านคลองเสลาแบ่งเป็น 3 โซนเช่นกัน คือ 1) เดินในหมู่บ้าน เยี่ยมบ้านทอผ้า ทำสมุนไพร และรำตง 2) เดินชมสวนและบ้านโฮมสเตย์ที่ปลูก พืชหลากหลายชนิด 3) เดินเข้าป่าชุมชนเพื่อเรียนรู้พฤกษศาสตร์พื้นบ้านและ ไปสู่สถานที่รอยพระพุทธรูปบาทริมลำห้วย

การเลือกพื้นที่และผสมผสานระหว่างวิถีดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับวิถีสมัยใหม่และความรู้จากภายนอก เป็นสิ่งสำคัญสำหรับชุมชนแก่นมะกรูด ซึ่งโครงการได้พบว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการผสมผสานที่จะสนับสนุน ชุมชนและสร้างประสบการณ์ที่แตกต่างให้กับนักท่องเที่ยวได้ ดังนี้

ตารางที่ 4 การสนับสนุนชุมชนร่วมกับประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การสนับสนุนชุมชน	การสนับสนุนประสบการณ์ท่องเที่ยวสร้างสรรค์
<p>1) เนื้อหาและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยใช้ฐานวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติจะมีส่วนเสริมสร้างพลังชุมชน ทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทาง และทำให้ชุมชนต้องร่วมคิดร่วมทำ (ผู้อาวุโส-คนรุ่นใหม่ หญิง-ชาย ฯลฯ)</p>	<p>1) นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เชิงลึกจาก “คนใน” เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับการกำกับตามวิถีจารีตและกติกาของชุมชน ให้คุณค่าต่อกิจกรรมที่เรียบง่าย ไม่เน้นการบริโภคแบบฟุ่มเฟือยหรือสิ้นเกิน จึงเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน</p>
<p>2) การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการสืบทอดและรื้อฟื้นภูมิปัญญา/วัฒนธรรม และทำให้ชุมชนไม่ต้องสร้างสิ่งแปลกใหม่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ใช้วิถีประจำวันเป็นเนื้อหาหลักสำหรับการท่องเที่ยว</p>	<p>2) ประสบการณ์ที่นำเสนอในการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีฐานบนวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์นั้นแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่และวัฒนธรรม แต่ละที่มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน เช่น เส้นทางและจุดสนใจ 3 แห่งที่นำเสนอในแก่นมะกรูด ก็มีเนื้อหาและกิจกรรมที่แตกต่างกัน ทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากสถานที่/ชุมชนอื่น ๆ</p>
<p>3) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ที่เป็นเขตอนุรักษ์ เป็นเงื่อนไขให้ชุมชนเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงวิถีชีวิตและภูมิปัญญา เช่น ในกรณีป่าศักดิ์สิทธิ์มอตาจ้อยและพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในป่าชุมชนคลองเสลา</p>	<p>3) นักท่องเที่ยวได้ประสบการณ์ที่เปลี่ยนไปตามช่วงเวลาและฤดูกาล แม้ว่าเป็นสถานที่หรือแหล่งท่องเที่ยวเดิม แต่การที่ได้มาเยือนในช่วงเวลาที่แตกต่างออกไปก็จะได้เห็นและลงมือทำกิจกรรมที่ไม่ซ้ำซากจำเจ</p>

แม้ว่าโครงการนี้จะชะงักลงจากสถานการณ์โควิด-19 แต่เนื้อหาที่ได้สกัดมาจากข้อมูลวิถีวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลง และแนวทางการพัฒนา จะทำให้ชุมชนพอจะมีฐานที่จะต่อยอดการท่องเที่ยวไปยังทิศทางแห่งการสร้างสรรค์ได้ต่อไป เพราะต้องยอมรับว่าสิ่งใหม่ที่เข้ามาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือการท่องเที่ยว

การพัฒนาการสื่อความหมายดังกล่าวมีส่วนตอบโจทย์เพื่อรองรับพัฒนาการ
ท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างสมดุล

ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ ไม่ว่าจะเป็นคู่มือเส้นทางและจุดสนใจและ
คลิปวิดีโอทัศน์อาจจะไม่ได้เป็นประโยชน์โดยตรงในทันที เนื่องจากคณะวิจัย
ไม่สามารถจะลงพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมในโครงการเพิ่มศักยภาพผู้เล่าเรื่องชุมชน
รวมทั้งยังมีสถานการณ์โควิด-19 ที่ทำให้การท่องเที่ยวซบเซาลง แต่ผลผลิต
ดังกล่าวเป็นการเตรียมข้อมูลไว้เพื่อที่ความรู้และแนวปฏิบัติแห่งการอนุรักษ์
เหล่านี้ได้รับการบันทึกและถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลังต่อไปได้

ความรู้เหล่านี้ไม่ได้ถูกใช้เพียงเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการท่องเที่ยวเท่านั้น
แต่อาจจะต่อยอดไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และการพัฒนาแก่นมะกรูดเป็น
พื้นที่คุ้มครองทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2553 มีมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับ
การฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง จึงมีโจทย์ต่อไปว่าจะทำอย่างไรให้คนในพื้นที่
มองเห็นความสำคัญของการฟื้นฟูวิถีชีวิต พิธีกรรม วัฒนธรรมและประเพณีของ
ชาวกะเหรี่ยง โดยอาจจะเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ที่เริ่มมีการประกาศเป็นพื้นที่
คุ้มครองทางวัฒนธรรมบ้างแล้ว

6. สรุปท้าย

วิถีวัฒนธรรมกะเหรี่ยงแต่เดิมนั้นเป็นวิถีแห่งการอนุรักษ์ ดังนั้น หากจะมี
การพัฒนาหรือแม้แต่การท่องเที่ยว วิถีใหม่เหล่านั้นควรจะมีฐานคิดอยู่บนวิถี
วัฒนธรรมดังกล่าว ทุกวันนี้หากกล่าวถึงจุดเด่นของการท่องเที่ยวแก่นมะกรูด
ได้แก่ ไม้ดอกเมืองหนาวพันธุ์ต่าง ๆ ที่สวยงาม ไร่สตอร์วเบอร์รี่ พืชผักผลไม้ ฯลฯ
เราแทบไม่พบวัฒนธรรมกะเหรี่ยงปรากฏให้เห็นในการท่องเที่ยว มีเพียงการ
ส่งเสริมตลาดกะเหรี่ยง ซึ่งชาวกะเหรี่ยงจะนำพืชผักผลไม้สดจากไร่มาวางขาย
ให้กับนักท่องเที่ยวซึ่งก็เน้นที่การท่องเที่ยวในช่วงฤดูหนาวเท่านั้น

งานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ได้นำเอาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิง
สร้างสรรค์ และแนวคิดวัฒนธรรมแห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติของชนพื้นเมืองหรือ

ชุมชนท้องถิ่น มาเป็นหลักการในการพัฒนาเนื้อหาของการท่องเที่ยวที่จะทำให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ และย้ำเตือนสำนึกนี้ให้กับท้องถิ่น รวมทั้งทำให้นักท่องเที่ยวและคนภายนอกได้ตระหนักถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ และมองย้อนมายังตัวเองในฐานะที่อาจจะเป็นตัวแปรหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อไปในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการที่สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และเป็นโครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการวิจัย “ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม และสังคมเพื่อความสัมพันธ์ไทย-อินเดีย” ผู้เขียนขอขอบพระคุณ สกสว. และศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ หัวหน้าชุดโครงการนี้ และขอขอบคุณชาวกะเหรี่ยงโปว์ในชุมชนแก่นมะกรูดที่ร่วมเป็นกำลังสำคัญในงานวิจัยนี้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- จินดารัตน์ ละมุน และเย็นฤดี มดแดง. (2559). “ประเพณีเรือสำเภาทอง (กะบ่องทุ่ง) ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี”. วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, 3(1).
- ธีระพันธ์ ล. ทองคำ. (2559). **หัตถานารีอาเซียน ผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และกะเหรี่ยงโป อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี บูรณาการความรู้ ด้านภาษา ภาษา และการอพยพย้ายถิ่น**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหาจักรีสิรินธร เพื่อคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กระทรวงมหาดไทย. (2547). **ประกาศกระทรวงมหาดไทย “การยุบรวมสภาตำบล กับองค์การบริหารส่วนตำบล” ลงวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2547**. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.dla.go.th/upload/schemalD%5B14%5D/535_newa1061004.pdf?time=1461548706600.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2561). **ประกาศกรมส่งเสริมวัฒนธรรม เรื่อง “ประกาศผลคัดเลือกต้นไม้ “รุกข มรดกของแผ่นดิน ใต้ร่มพระบารมี” ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2561**. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก http://www.culture.go.th/culture_th/download/patadu/cul531.PDF.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2560). **“แก่นมะกรูดโมเดล**.”. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.technologychaoban.com/bullet-news-today/article_17087.

เผ่า นวกุล. (2556). “การมีส่วนร่วมของชุมชนใน “โครงการปิดทองหลังพระเพื่อสืบสานแนวพระราชดำริ” กรณีศึกษา ชุมชนชาวเขาตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี”. รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยนอร์ธกรุงเทพฯ.

พระมหาสุนทร จตุรพิชสุภาพ. (2556). “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงที่ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, พิเชฐ สายพันธ์, อรุมา เตพลกุล และธีระ สิ้นเดชารักษ์. (2556). **การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).

อภิญา จงพัฒนากร ธีรศักดิ์ อุ๋นอารมณ์เลิศ และไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม. (2560). “รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์ข้าวไร่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง”. **Veridian E-Journal**, 10(3).

ภาษาอังกฤษ

Andersen, K. E. (1981). “Two Indigenous Karen Religious Denominations”, **Soertryk FOLK**, Reprint Vol. 23.

Berkes, F. (2004). “Rethinking Community-Based Conservation”. **Conservation Biology**, 18(3): 621-630.

Gadgil, M., Berkes F. & Folke C. (1993). “Indigenous Knowledge for Biodiversity Conservation”. **Ambio**, 22(2/3): 151-156.

- Holt, F. L. (2005). “The Catch-22 of Conservation: Indigenous Peoples, Biologists, and Cultural Change”. **Human Ecology**, 33(2): 199–215.
- Hall, C. M. (2013). “Framing behavioural approaches to understanding and governing sustainable tourism consumption: beyond neoliberalism, “nudging” and “green growth”?”. **Journal of Sustainable Tourism**, 21(7): 1091-1109.
- Howkins, J. (2001). **The Creative Economy**. New York: Penguin Group (USA).
- Johnston, A. M. (2005). **Is the Sacred for Sale: Tourism and Indigenous Peoples** (1st ed.). Routledge.
- Ostrom, E. (1990). **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**. Cambridge University Press.
- Richards, G. (2011). “Creativity and Tourism: The State of the Art.” **Annals of Tourism Research**, 38(4): 1225-1253.
- Richards, G. & Wilson, J. (2006). “Developing Creativity in Tourist Experiences: A Solution to the Serial Reproduction of Culture?” **Tourism Management**, 27(6): 1209-1223.
- Richards, G. & Wilson, J. (2007). **Tourism Creativity and Development**. London: Routledge.
- UNESCO. (1976). “The Effects of Tourism on Socio-cultural Values.” **Annals of Tourism Research**, 4(2): 74-105.
- UNESCO & UNDP. (2013). **Creative Economy Report**. Paris: UNESCO & UNDP.